

ներուն կարգը մեր Հայաստանի վրայ ալ ընդարձակ կը խօսի, մանաւանդ բնական դրիցը վրայ : ԺԲ ու ԺԳ հատորները Եւրոպայի սեպականած է. իսկ ԺԴ — ԺԷ հատորներուն տեղ Արաբիոյ վրայ կը խօսի :

Ալիքիկէի մասին ատլասը Պերկինսը աշխարհագիրը գծած է. իսկ Ասիայինը Ռիքքեր. ինքը գծագրած է նաեւ Եւրոպայի վեց աշխարհացոյց՝ իր « ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ, ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԵՒ ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ԿԱՐԹԱԳՐ ԵՒՐՈՊԵՈՅ » ըսուած գործոյն համար :

Մեծանուն աշխարհագիրը զարմանալի գործունեութեամբն ու արագութեամբը ատեն կը գտնէ նաեւ տարբեր նիւթերու պարապելու. ուստի Պեռլինի գիտութեանց ձեմարանին անդամ ըլլալէն ի վեր բազմաթիւ հանձարեղ քննարանութիւններով անոր տարեգիրքը ձոխացուց : Գաղղիոյ ձեմարանն ալ զինքը իրեն բղքակից անդամանուանեց :

Մօտերս հրատարակեց Ռիքքեր ուրիշ երեք երեւելի գրուածք. առաջինն է « Գաղղականու-

թիւն Նոր-Ձեւանտիոյ . » երկրորդը Տեսութիւն աղբերականց Նեղոսի. » եւ երրորդը « Յորգանան եւ Մեռեալ Ծով : » Ասոնցմէ ալ յայտնի կը տեսնուի որ գիտութեան յայնարձակ ասպարիզին մէջ նիւթ չէ բողած որ քննած չըլլայ Ռիքքեր : Բայց ձեռքի գլխաւոր աշխատանքն է Եւրոպայի աշխարհագրութիւնը. ամենքը կրփափաքին օր մը յառաջ անոր հրատարակումն ալ տեսնել, որուն համար 1830էն սկսեալ ամէն տարի Եւրոպայի մեկ կտորը կերբայաջքէ կանցընէ, որպէսզի տուած տեղեկութիւններն անձամբ քննած եւ կամ տեսած ըլլայ :

Ռիքքերի աշխարհագրութեան կարգէ դուրս մեծութիւնն է պատճառ որ քարգմանչաց աջքը կը վախնայ ամբողջ գործոյն ձեռք գարնելու, որով ալ եւ ալ մասերը միայն քարգմանուած են զանազան լեզու : Փափաքելի է որ գերմանագետ Հայ մըն ալ գտնուի որ Ռիքքերին իր հայրենեացը վրայ տուած նրբագին տեղեկութեանցը զարմացած՝ ազգասիրաբար յորդորուի զանոնք իր լեզուովը նաեւ մեր ազգին հաղորդելու :

ՀՈՒՅՈՒՂՈՍ՝

Կարքեղոնացիք տասնըջորս տարիէ ի վեր շատ անգամ յաղթուած ըլլալով որոշեցին որ Հռովմ դեսպաններ խրկեն՝ պատուաւոր հաշտութիւն մը ընելու մտքով : Կըյուսային քէ Հոնգուդոս երկար ատեն գերութիւն քաշելէն ետքը, հայրենեաց կարօտէն ստիպուած՝ սկսեալ իրենց կողմը բռնել. ուստի պահանջեցին որ այն ազնուական գերին իրենց դեսպաններուն հետ մեկտեղ երթայ, միանգամայն խօսք առին իրմէ որ եթէ հաշտութիւն չըլլայ՝ նորէն Կարքեղոն դառնայ :

Երբոր դեսպաններն իրենց զալստեան նպատակը Հռովմայ ծերակուտին առջեւ դրին, ըսաւ Հոնգուդոս. « Իբրեւ գերի Կարքեղոնացոց՝ տէրերուս հնազանդ եմ, եւ հաշտութիւնն ու գերինե-

րու փոխանակութիւնը անոնց անունովը կը խնդրեմ ձեզմէ : » Այս ըսելէն ետեւ՝ յանձն չառաւ իբրեւ ծերակուտի անդամ հոն նստիլ՝ մինչեւ որ դեսպանները իրեն հրաման չտուին : Անոնք որ ժողովարանէն ելան՝ խորհուրդը սկսաւ եւ կարծիքները տարաձայնեցան. ոմանք հաշտութիւն կուգէին եւ այլք կը պնդէին որ պատերազմը առաջ տարուի : Երբոր կարգը Հոնգուդոսին եկաւ՝ որ ինքն ալ իւր կարծիքը տայ, այսպէս ըսաւ. « Հարք համագրեալք², ես որչափ ալ բշուառ ըլլամ, սակայն հռովմայեցի եմ. մարմինս բշնամեացս ձեռքն է, բայց հոգիս ազատ է. մեկուն աղաղակը կը խղղեմ, միւսոյն ձայնին մտիկ կընեմ. ուրեմն խրատ կուտամ ձեզի որ հաշտութիւնը չընդունիք եւ գերիները չփոփոխէք : Թէ որ պատերազմը առաջ տանիք, այս փոխանակութիւնը կրնայ ձեզի վնասակար ըլլալ, վասն զի կամ այն-

¹ Հոնգուդոս հռովմայեցի զօրավար էր : Կարքեղոնացիք կուգէին Միջերկրական ծովուն տիրապետութիւնը Հռովմայեցոց ձեռքէն առնուլ. Հոնգուդոս անոնց դէմ շատ մը յաղթութիւններ ընելէն ետքը՝ անոնցմէ յաղթուեցաւ. եւ գերի բռնուեցաւ : Այն առաջին պատերազմը սկսաւ Քրիստոսէ 264 տարի առաջ եւ 25 տարի տեւեց :

² Մեկ տեղ ժողոված ծերակուտի անդամներուն այս անունը կուտային :

պիսի մարդիկ պիտի ընդունիք որ վատութեամբ գէնքերնին բողոցեր են, կամ ինծի պէս ծերութեան եւ աշխատութեան տակ ընկճուած մարդիկ. իսկ դուք ետ պիտի տաք Կարքեղոնացւոց կտրիճ պատերազմողներ, որոց քաջութիւնն ու ոյժը փորձով տեսած եմ : Իսկ հաշտութիւնը ինծի կերեալս քե կրնայ նախատինք բերել հասարակապետութեան քե որ Կարքեղոնացիք յաղթուածի պէս ջնամարտին, եւ քե որ դուք զանոնք չստիպէք որ ձեր օրինացը հնազանդին : »

Այն վեհանձնականատենարանութեան ամենուն միտքը փոխուեցաւ. ծերակոյտը քեպէտ եւ ընդունեցաւ Հոեգուղոսին կարծիքը, բայց զինքն ալ կըստիպէր որ Հոովմ կենայ : Կըսէին քե փախըստական գերելոց հրաման կայ իրենց հայրենիքը մնալու, եւ քե ոչ ոք իրաւունք ունի զինքը ետ պահանջելու : Մեծ քրմապետն ալ ծիրակուտին հետ մեկտեղ աղաջելով կըսէր Հոեգուղոսին քե բռնի ըրած երդմունքը կրնաս աւել առանց երդմնագանց ըլլալու : Այն ատեն Հոեգուղոս խիստ եւ վսեմական կերպով մը պատասխան տուաւ. « Մեկդի բողոքը բոլոր այդ սնտի հնարքները. իմ խորհրդիս մտիկ ըրէք. մոռցէք զիս. քե որ ես հիմայ ձեր աղերսանացը մտիկ ընեմ, վերջը իմ տկարութիւնս դատապարտողներուն առաջինները դուք կըլլաք, այս վատութիւնը ինծի նախատինք պիտի բերէ ու հասարակապետութեան օգուտ մը պիտի չըլլայ. ձեր իմ վրաս ունեցած համարումը կրնայ պաղիլ, եւ ոչ այնչափ իմ հոս չըլլալուս վրայ պիտի ցաւիք որչափ որ ետ դառնալս պիտի պարսաւէք : Իմ վիճակս որոշուած է. Կարքեղոնացւոց գերի ըլլալովս՝ չեմ ուզեր Հոովմ մնալ, որովհետեւ հոս պիտի չկարենամ պատուաւոր կեանք անցընել : Թէ եւ մարդիկ զիս ազատ բողոքն, աստուածները զիս շղթայիւք կըկապեն, որովհետեւ խոտտումս հաւատարմութեամբ կատարելու համար զիրենք վկայ կանչեցի : Ես կըհաւատամ որ այն աստուածները կան, երդմնագանցը անպատիժ չեն բողոքը, եւ անոնց վրեժխնդրութիւնը վրաս իջնալու ատեն գուցէ Հոովմայ ժողովրդեան վրայ ալ տարածուի : »

« Գիտեմ որ Կարքեղոնի մէջ ինծի համար տանջանքներ կըպատրաստուին, բայց ես աւելի կը-

վախնամ երդմնագանցութեան ամօքէն՝ քան քե բշխամույն անգրութենէն. վասն զի մեկը մարդուս մարմինը միայն կըվիրաւորէ, իսկ միւսն զհոգին կըպատահէ : Իմ բշխառութեանս վրայ ամենեւին մի ցաւիք, որովհետեւ վրաս բաւական ոյժ կը զգամանոնց դիմանալու համար : Գերութիւն, ցաւ, անօրութիւն, ասոնք այնպիսի դիպուածներ են որ մարդս քաշելով կըվարժի. քե որ այս բշխառութիւնները չափէ դուրս սաստկանան, մահն զմեզ կազատէ : Եւ ես շատոնց այս դեղը կատենի՝ քե որ ջմտածէի քե աւելի մեծ քաջութիւն է յաղթել ցաւոց՝ քան քե անոնցմէ փախչիլ : Պարտքս զիս կըստիպէ որ Կարքեղոն դառնամ, ահա կըկատարեմ. իսկ քե հոն գլխուս ինչ պիտի գայ՝ աստուածոց կըբողում : »

Սինկղիտոսները այն Հոեգուղոսին ցուցուցած սակաւագիւտ առաքինութեանը վրայ զարմացած, բերանին առաջ չէր երբար ըսելու որ ետ ձամբուի. Հիւպատոսները հրամայեցին որ բողոքն որ իւր ազնուական կամքը կատարէ : Սակայն ժողովուրդը աջուրները արցունքով լեցուած՝ կուգէր բռնի կեցընել զինքը. իւր ընտանիքը այնպէս կուլային ու կողբային որ օդը անոնց ձայնէն կըբնդար : Այն խառնաշփոք քաղաքին մէջ ինքը միայն պաղ եւ անկարեկիր էր, ջուգեց իւր ամուսինը եւ զակընները համբուրել, եւ այնպէս յաղթանակաւ Հոովմ մտած մեծամեծ զօրավարներէն ալ աւելի մեծ փառքով Հոովմէն դուրս ելաւ :

Բանագնացութիւնը չլաջողելով, դեսպանները նաւերնին մտան եւ Հոեգուղոսը Կարքեղոն տարին : Այն նենգաւոր ազգին կատաղութիւնը ամօքալի չարագործութիւններ ընել տուաւ իրեն. վասն զի ազնուական գերւոյն քունը կտրելու համար արտեւանունքը կտրելէն վերջը, խաւարային բանտէ մը հանեցին զինքը, եւ մերկ՝ բոցակէզ արեւուն մէջ դրին. այն ալ բաւական չսեպելով՝ զինքը նեղ ու երկայն գամերով պատած տակառի մը մէջ զոցեցին, ուր սոսկալի տանջանքներով հոգին փչեց այն մեծանուն մարդը :

Թարգմանեաց ի գաղղիականէ

ՍՈՂԱՄՈՆ ԳՐԱՆԹՈՒԼԵԱՆՑ

Աշակերտ Արեւելեան Ազգային Վարժարանի :